

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА

ПРИЈЕДЛОГ ЗА СТАВЉАЊЕ ПОД ЗАШТИТУ
КАО ПРИРОДНОГ ДОБРА ОД ИЗУЗЕТНОГ ЗНАЧАЈА

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ

ВЕЛИКА ПЕЋИНА

БАЊАЛУКА, 2007. године

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО ИСТОРИЈСКОГ
И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ БАЊА ЛУКА

Елаборат	ПРИЈЕДЛОГ ЗА СТАВЉАЊЕ ПОД ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА КАО ПРИРОДНОГ ДОБРА ОД ИЗУЗЕТНОГ ЗНАЧАЈА
Руководилац	Јелена Кадић Горан Дујаковић, спелеолог
Обрађивач	Др Душан Мијовић, геолог Драган Ковачевић, дипл.инж.шум. Горан Панић, географ
Фотографије	Горан Дујаковић Јелена Савић, дизајн
Техничка обрада	Горан Калинић, обрада прилога Светлана Шиљеговић, лектор
Директор	Светлана Шиљеговић

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ приступио је:

Правни основ за доношење акта о стављању под заштиту природног добра садржан је у члану 33 став 1. и 2. Закона о заштити природе према коме се ПРИРОДНО ДОБРО ставља под заштиту актом надлежног органа на основу **Приједлога министарства надлежног за заштиту животне средине**

Републички завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске припремио је Елаборат: **Приједлог за стављање под заштиту споменика природе "ВЕЛИКА ПЕЋИНА"** као природног добра од великог значаја са приједлогом акта о заштити.

Бања Лука, 2007. год.

Директор Завода,

САДРЖАЈ

ПРИЈЕДЛОГ ЗА СТАВЉАЊЕ ПОД ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА ПРИРОДЕ "ВЕЛИКА ПЕЋИНА"
КАО ПРИРОДНОГ ДОБРА ОД ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА

I ИДЕНТИФИКАЦИЈА

Врста и назив природног добра
Основна вриједност
Положај
Површина и границе заштите
Претходни статус заштите
Категорија
Међународни статус

II ОПИС ПРИРОДНОГ ДОБРА

Природа
Човјек и природа

III ВРЕДНОВАЊЕ

Оцјена испуњености услова за заштиту
Оцјена вриједности
Приједлог категорије

IV КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ

Оптимални модел заштите
Циљеви развоја
Процедурални, просторни и власнички аспект заштите
Режим заштите
Мјере одржавања, уређивања и развоја природног добра
Управљање заштитом
Финансирање заштите
Смјернице

V ЛИТЕРАТУРА

VI ПРИЛОЗИ

прилог 1: Положај Велике пећине на карти 1:100 000
прилог 2: Положај Велике пећине на карти 1:25 000
прилог 3: Катастарска скица
прилог 4: Попис катастарских парцела и површина
прилог 5: Границе заштићеног подручја и зоне заштите
прилог 6: Геолошка карта Фатничког поља 1:100 000
прилог 7: План Велике пећине
прилог 8: Профил Велике пећине
прилог 9: Рјешење о заштити Велике пећине бр. 08-287/1-58
прилог 10: Рјешење о заштити Јаме Звонуше бр. 08-290/1-58

I ИДЕНТИФИКАЦИЈА

ВРСТА И НАЗИВ ПРИРОДНОГ ДОБРА

Споменик природе "Велика пећина"

ОСНОВНА ВРИЈЕДНОСТИ

Подземни хоризонтални облик карстног рељефа. Састоји се од једног, пространог канала, који се грана на неколико споредних. Пећина је фосилни остатак некадашњег подземног тока и има пећински накит бизарних и интересантних форми и облика, међу којим се посебно истичу бигрене каде. По дужини подземних канала ова пећина је најдужа на простору Републике Српске. У спелеолошком систему се налази и јама Звонуша, која је иако мале дубине специфичног облика. Велика пећина такође представља и јединствено станиште у којем живи риба гаовица.

ПОЛОЖАЈ

Југоисточна Република Српска, југозападни дио Фатничког поља.

Територија општине Билећа, засеок Кукричје, Фатничко поље.

Удаљеност: од Берковића 17,5 км и од Билеће 25 км.

Приступачно путничким возилом из три правца:

- од Берковића асфалтним путем до Фатнице, макадамским путем до тунела Фатничко-Дабарско поље, а даље пјешачком стазом 400 м до пећине,
- од Билеће асфалтним путем до Фатнице, макадамским путем до тунела Фатничко-Дабарско поље а затим око 400 м пјешице до пећине,
- од Берковића(или Билеће) асфалтним путем до села Кукричје, макадамским путем до тунела Фатничко-Дабарско поље а затим око 400 м до пећине.

Надморска висина: 475 метара

Координате у Гаус-Кригеровој координатној мрежи

X - 4763,04 N

Y - 6526,17 E

ПРЕТХОДНИ СТАТУС ЗАШТИТЕ

Велика пећина заштићена је Рјешењем бр. 08-287/1-58, Земаљски завод за заштиту споменика културе и природних ријеткости БиХ, 1958. године.

Јама Звонуша заштићена је под именом Понор Звонуша Рјешењем бр. 08-290/1-58, Земаљски завод за заштиту споменика културе и природних ријеткости БиХ, 1958. године.

Прилог бр: 9 и 10

ПОВРШИНА И ГРАНИЦЕ ЗАШТИТЕ

На заштићеној површини Споменик природе „Велика Пећина“ установљава се режим заштите II степена.

Режим заштите II степена обухвата катастарске честице: к.ч. 565/1; к.ч. 565/2; к.ч. 565/3; к.ч. 569; к.ч. 575; к.ч. 576; к.ч. 577; к.ч. 588; к.ч. 942/10; к.ч. 942/11; к.ч. 942/12; к.ч. 942/13; к.ч. 942/13; к.ч. 942/14; к.ч. 942/15; к.ч. 942/16; к.ч. 942/17; к.ч. 942/18; к.ч. 942/19; к.ч.

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА
942/20; к.ч. 942/21; к.ч. 942/22; к.ч. 943/14; к.ч. 943/15; к.ч. 943/16; к.ч. 943/17; к.ч. 944/1; к.ч. 944/2; к.ч. 944/3; к.ч. 944/4; к.ч. 944/5; к.ч. 944/6; к.ч. 944/17; к.ч. 944/18; к.ч. 944/19; к.ч. 944/20; к.ч. 944/21; к.ч. 944/22; к.ч. 944/23; к.ч. 944/24; к.ч. 945/1; к.ч. 945/2; к.ч. 945/3; к.ч. 945/4; к.ч. 945/8; к.ч. 945/9; к.ч. 945/10; к.ч. 945/11; к.ч. 945/12; к.ч. 945/13; к.ч. 945/14; к.ч. 946/1; 946/2; к.ч. 946/3; к.ч. 946/4; к.ч. 946/5; к.ч. 946/6; 946/7; к.ч. 946/8; к.ч. 946/9; к.ч. 946/10; к.ч. 946/11; к.ч. 947/1; к.ч. 947/2; к.ч. 947/3; к.ч. 947/4; к.ч. 947/5; к.ч. 947/6; к.ч. 947/7; к.ч. 947/8; к.ч. 947/8; к.ч. 947/9; к.ч. 947/10; к.ч. 947/11; к.ч. 947/12; к.ч. 947/13; к.ч. 947/14; к.ч. 947/15; к.ч. 947/16; к.ч. 947/17; к.ч. 947/18; к.ч. 947/19; к.ч. 947/20; к.ч. 947/20; к.ч. 948/1; к.ч. 948/2; к.ч. 948/3; к.ч. 948/4; к.ч. 948/5; к.ч. 948/6; к.ч. 945/7; к.ч. 948/8; к.ч. 948/9; к.ч. 948/10; к.ч. 948/11; к.ч. 948/12; к.ч. 949/1; к.ч. 949/2; к.ч. 949/3; к.ч. 950/1; к.ч. 950/2; к.ч. 950/3; к.ч. 950/4; к.ч. 950/5; к.ч. 950/6; к.ч. 950/7; к.ч. 950/8; к.ч. 951/4; к.ч. 951/5; к.ч. 951/6; к.ч. 951/7; к.ч. 951/8; к.ч. 951/8; к.ч. 951/9; к.ч. 951/10; к.ч. 951/11; к.ч. 953/4; к.ч. 953/6; к.ч. 953/7; к.ч. 953/12; к.ч. 953/13; к.ч. 953/14; к.ч. 957/1; к.ч. 957/2; к.ч. 957/3; к.ч. 957/4; к.ч. 957/5; к.ч. 977/3; к.ч. 1001/1; к.ч. 1001/2; к.ч. 1001/3; к.ч. 1001/4; к.ч. 1002/9; к.ч. 1003/1; к.ч. 1003/2; к.ч. 1005/8; к.ч. 1005/8; к.ч. 1005/9; к.ч. 1005/10; к.ч. 1006/1; к.ч. 1006/2; к.ч. 1007/9; к.ч. 1007/10; к.ч. 107/11; к.ч. 1007/12; к.ч. 107/13; к.ч. 1007/114; к.ч. 1007/15; к.ч. 1007/16; к.ч. 1007/19 к.ч. 1008/1; к.ч. 1008/2; к.ч. 1008/3; к.ч. 1008/4; к.ч. 1009/16; к.ч. 1009/17; к.ч. 1009/18; к.ч. 1009/19; к.ч. 1010; к.ч. 1011/20; к.ч. 1011/21; к.ч. 1001/22; к.ч. 1035; к.ч. 1041; к.ч. 1042/1; к.ч. 1042/2; к.ч. 1045; к.ч. 1085; и дијелови к.ч. 565/1; к.ч. 565/2; к.ч. 565/3; к.ч. 569; к.ч. 575; к.ч. 576; к.ч. 576; к.ч. 577; к.ч. 578/3; к.ч. 578/25; к.ч. 578/32; к.ч. 578/38; к.ч. 588; к.ч. 943/10; к.ч. 945/5; к.ч. 945/6; к.ч. 945/7; к.ч. 945/7; к.ч. 953/3; к.ч. 953/5; к.ч. 968/13; к.ч. 1005/25; к.ч. 1009/1; к.ч. 1011/16 **укупне површине 820,92 хектара** које припадају Катастарској општини Фатница.

КАТЕГОРИЈА

Споменик природе.

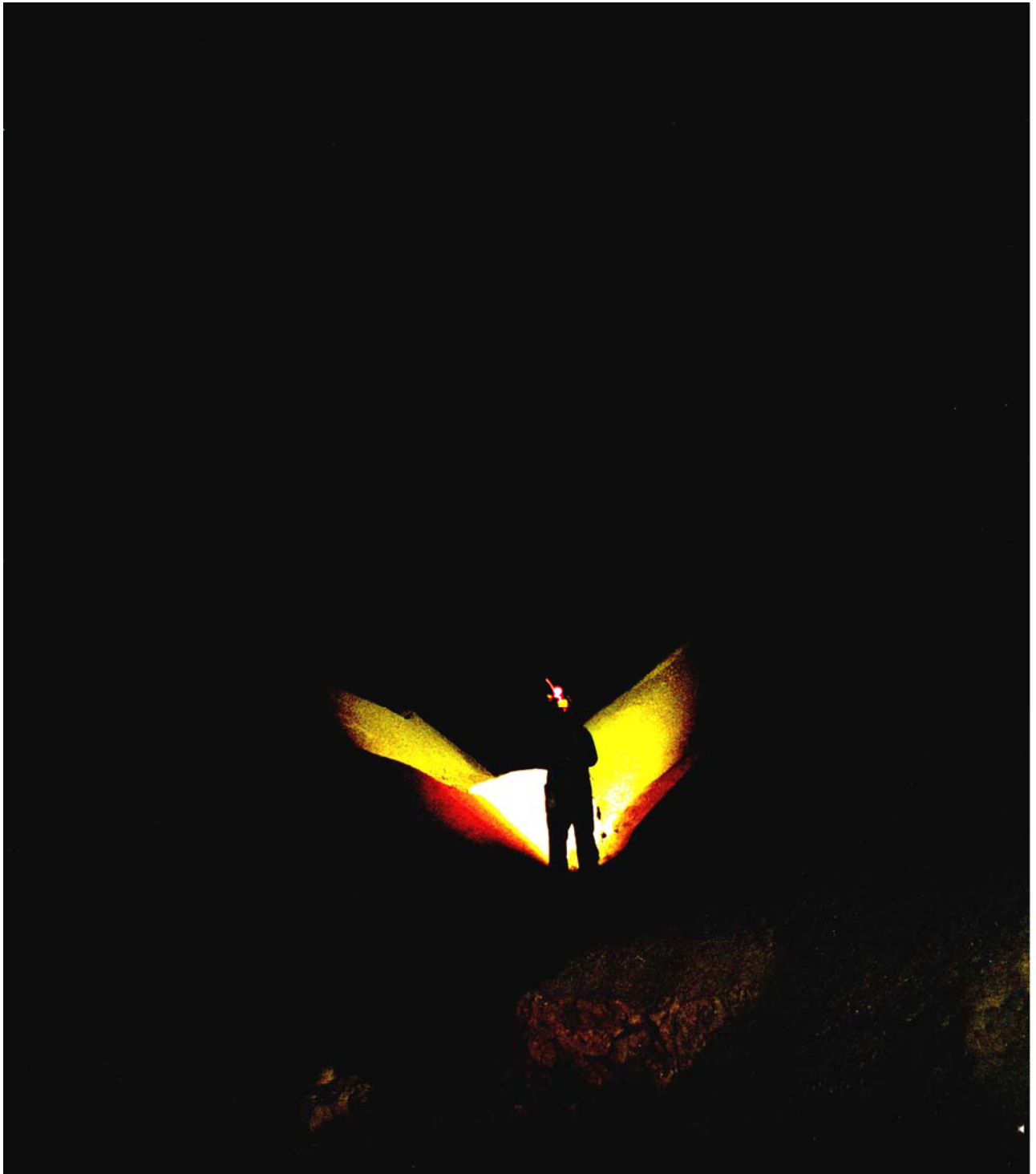
Природно добро од великог значаја - II категорија.

- На основу Инвентара објеката геонаслеђа Републике Српске, природно добро Велика пећина је објекат геонаслеђа националног значаја.

МЕЂУНАРОДНИ СТАТУС

- IUCN класификација заштићених природних подручја: Category III - Natural Monument / Natural Landmark - Природни споменик.
IUCN Листа националних паркова и заштићених подручја (United Nations List of National parks & Protected Areas) . Не уписује се због мале површине.

II ОПИС ПРИРОДНОГ ДОБРА

ПРИРОДА

ГЕОЛОШКА ГРАЂА

Најстарије геолошке податке за шире истражно подручје налазимо код Boue и Roskiewicz из друге половине 19. вијека. Почетком 20. вијека еминентни геолози су предано расвјетљавали ово подручје, па се тако запажају радови Bittner-a, Grimmer-a, Katzer-a, Grund-a, Цвијића. Њихова занимања су се ипак односила на појаве угља и седименте у којима се оне јављају, тако да тек Хавелка (1930) описује кречњаке са хондродонтама, доломите и друге мезозојске седименте. Симић, Чубриловић, Микинчић и Јовановић (1939) раде прву детаљну карту 1:200 000, након које следи плодан истраживачки рад. Упркос томе, анализа односа мезозојских седимената, односно детаљан опис геолошке грађе настаје тек са појавом ОГК, лист Невесиње, 1978 године.

Геолошка грађа ширег подручја Велике пећине припада геотектонској јединици Навлака високог крша, гдје су поред доминантних кредних карбонатних маса на истражном терену заступљене и седименти палеогена и квартара приказани у прилогу 5.

Мезозоик

Најстарије стијене истражног подручја припадају кречњачко-доломитској фацији развијеној у више спратова горњокредне старости. На основу палеонотолошког материјала и суперпозиције слојева кречњачко-доломитског развоја, доказани су скоро сви спратови горње креде.

Седименти турона (K_2^2) распрострањени су запад-југозападно од Велике пећине на падинама Црног Осоја, и представљају једну издужену широку зону. У састав ових седимента улазе доломити и кречњаци са хондродонтама и рудистима, а констатоване су и острее. Туронски седименти су представљени у нижим дијеловима сивим и смеђим, услојеним доломитима са прослојцима кречњака у којима се налазе ријетко пресејци хондродоната. Виши дијелови су изграђени од добро услојених, мјестимице банковито-детритичних кречњака. Макрофауну представља *Chondrodonta munsoni*, *Ch. Joannae*, *Caprinula cf. boissyi*, *Durania sp.* и бројне неринее.

Споменик природе Велика пећина развијена је у турон-сенонским седиментима ($K_2^{2,3}$) које чине микрокристаласти и криптокристаласти кречњаци, грудvasti кречњаци и органогендетритични кречњаци са богатом рудистином фауном. Ове стијене готово у цјелости изграђују карстну превлаку Љут која одваја Фатничко од Дабарског поља, а у којој се простире Велика пећина. Кречњаци су бијеле до свјетлосиве боје понегдје добро услојени. Ови, мјестимично масивни, јако карстификовани кречњаци садрже високи проценат калцијум бикарбоната. Дебљина им се креће око 300 м.

Седименти сенона су представљени нижим дијеловима сенона (K_2^3) у јужном, источном и сјеверном дијелу Фатничког поља, а простиру се до самог улаза у пећину. Заступљени су добро услојени органогено-детритични и грудvasti кречњаци, дебљине слојева око 40 цм. Кречњаци су бијели и свјетлосиви, једри и компактни са нарочито израженим системом пукотина које су управне на пружање слојева. Јако су карстификовани. Од рудистне фауне треба поменути *Hippurites nabresinensis*, *H. coliciatus*, *Durania martelli*, и друге.

Виши дијелови сенона ($^2K_2^3$) простиру се сјевероисточно на падинама Градине и не припадају истражном подручју. Седименти су представљени добро услојеним микрокристалистим и криптокристалистим кречњацима и органогеним детритичним кречњацима. Дебљина ових седимената не прелази 200 м.

Кенозоик

Палеоген (Pg) је на овом подручју распрострањен сјеверно од улаза у пећину (Фатница), а заступљени су нижи дијелови еоценског флиша ($E_{2,3}$). Серија се састоји од два суперпозициона пакета. Нижи сачињавају конгломерати и кречњачке брече, а виши пјешчари,

Квартарни седименти у околини Велике пећине су широко заступљени у подручју Фатничког поља. Чине их делувијални седименти поља изграђени од флиша. Алувијални наноси (ал) представљени су шљунком и пијеском у којима се јављају мале партије пјесковитих глина. Пролувијални наноси (пр) поријеклом су од кратких бујичних токова, и представљају их крупнији и ситнији, слабо заобљени комади кречњака, доломита, доломитичног пијеска и црвенице.

* * *

Регионално гледано подручје Фатничког поља, као и читава источна Херцеговина, припадају геотектонској јединици спољних Динарида.

Велика пећина са околином припада тектонској јединици Мека груди - Сњежница. Антиклиналу Меке груде сачињавају боре, често полегле, док су у натиклиналним деловима раседнуте И навучене преко синклиналних делова (Мојићевић, Лаушевић, 1973). У подручју Фатничког поља налази се искраљуштана зона у којој се наизменично смјењују горњокредни седименти са палеогеним творевинама. Расједи имају правац пружања СЗ-ЈИ у највећем проценту, иако су констатовани и управни на њих.

РЕЉЕФ

Превлака Љут, која одваја Фатничко од Дабарског поља, представља омању карстну површ у оквиру које се налази природно добро Велика пећина.

Она представља морфолошку цјелину која битно одређује морфогенетске карактеристике саме пећине.

Карстна превлака Љут грађена је од горњокредних слојевитих кречњака, који су у хидрогеолошком смислу интензивно скаршћени до релативно великих дубина.

Просјечна апсолутна висина превлаке је око 600 м. Дуга је око 7км, а ширина на појединим мјестима прелази 2,5 км. Највише узвишење на површи је Градац са 865 м н.м. Рељеф превлаке је карактеристична по бројним вртачама и мањим удолинама. Сјеверо-западни дио превлаке је убран у виду антиклинале. На превлаци се налази и неколико вертикалних спелеолошких објеката - јама, од којих су истражене само веће, Звонуша, Тумаровача и Јама под Селимовим врхом.

Цјелокупан подземни систем Велике пећине, са улазом у Фатничком пољу, простире се у унутрашњости превлаке. Током спелеолошких и хидрогеолошких истраживања за потребе хидросистема Требишњица, фазу "Горњи хоризонати" (превођење површинских вода из виших у нижа поља источне Херцеговине), одређиван је положај водојелнице сливова у Фатничком пољу и при томе су извршена и спелеолошка истраживања Велике пећине. На основу резултата истраживања, издвојена су два тумачења о настанку Велике пећине.

- По првом тумачењу, подземни канали су имали функцију одбодњавања воде током плиоцена са раније заравни, односно садашње карстне превлаке. Према резултатима спелеолошких истраживања из 1957. године, утврђено је да се Велика пећина завршава испод јаме Звонуша на превлаци (О.Зубчевић, 1959).
- Друго тумачење заговара да је пећина остатак палеотока који је подземно, испод превлаке, повезивао Фатничко и Дабарско поље. Према резултатима истраживања материјала из вјештачког тунела Фатничко-Дабарско поље, откривено је присуство таложног материјала "Ако је нормална појава што је редован пратилац црвеница, као нерастворљив остатак матичне стијене, онда је спорно присуство лапоровитих-глиновитих наслага. Такав материјал може бити само дио флишне серије, коју је одложио водоток, долазећи из Дабарског поља и подземно отицао према Фатничком пољу." (М. Пецељ, 2001)

Морфохидролошке одлике Велике пећине

Велика пећина у коју се улази из Фатничког поља представља дио подземног система коме припада и јама Звонуша на карстној превлаци Љут. Посматрано у плану, пећина се спеломорфолошки састоји из једног главног пространог канала и неколико мањих споредних канала. Укупна дужина свих пећинских канала износи око 2800 м.

На основу спелеолошких истраживања из 1957. године установљено је да јама Звонуша представља дио пећинског система коме припада и Велика пећина.

Подјела пећинског система на цјелине

У ширем оквиру посматрано, спелеолошки систем се састоји из два повезана објекта - Велике пећине и јаме Звонуша.

О. Зубчевић (1957) подземни систем Велике пећине дијели на неколико већих дворана и јаму Звонуша. Споредне канале спомиње само као секундарне морфолошке појаве без битних карактеристика. Осим ових спелеолошких истраживања, у новије вријеме, изузев неколико рекогносцирања, није било озбиљнијих истраживања.

Опис морфолошких одлика Велике пећине приказан је на основу резултата морфолошких истраживања О. Зубчевића из 1957. године, односно издвојни су:

- Улаз,
- Дворане А, Б, Ц и Д,
- Дворане од другог сужења (Е, Ф и Г) до првог језера;
- Дворана Х, друго језеро и завршна дворана И;
- Јама Звонуша.

Улаз у Велику пећину се налази 4,5 метара изнад нивоа Фатничког поља. Релативно мали улаз је сочивастиг облика, по дужој оси дуг је 5 м, а просјечно широк 2 метра. Испред улаза у пећину расте густо шибље па се лако уочава само када опадне лишће.

За вријеме периодског плављења Фатничког поља вода наноси у унутрашњост пећине нанос и смеће које се може видјети и испред улаза у пећину.

Испред улаза нису пронађени трагови коришћења водотока, иако је по тексту Антонија Лазића (1936) од овдашњих мјештана чуо причу да је некада испред самог улаза била воденица, чије остатке ни он тада није видио.

Дворане А, Б, Ц и Д

Главни канал се у почетном дијелу састоји из низа неколико пространих дворана од којих су неке испуњене и пећинским накитом. Овај дио подземних канала је доста блатњав што је карактеристика готово свих дијелова пећине. Велика количина блата потиче од периода поводња када плавне воде поља уносе у унутрашњост пећине нанос, блато и муљ. Од пећинског накита налазе се сталактити, сталагмити, бигрене каде и саливи, који су посебно изражени у дворани Ц која је и једна од највећих дворана система. Овај дио пећинских канала у суштини задржава западни правац пружања и завршавају двораном чије је дно у потпуности испуњено великим количинам блата. У овом дијелу, морфолошки је најинтересантнија дворана између дворана Ц и Д која се наставља непосредно иза првог сужења. Галерија је настала урушавањем кречњачких блокова. Урушавање је вршено дуж пукотина које стоје управно на правац пружања слојева, па то цијелој галерији даје четвртасти облик.

Дворане Е, Ф и Г, друго сужење и прво језеро

Ова цјелина захвата простор између другог сужења и првог језера. Друго сужење које одваја дворане Д и Е, настало је дуж пукотине и толико је уско да дијелом достиже висину од само 0.40 м. Пролаз у друге дијелове Велике пећине могућ је само преко овог уског канала. Дно канала је испуњено великим блоковима стијена. Из овог канал се улази у дворане Е и Ф које су по димезијама и највеће дворане пећине.

Дворана Е је по својим димезијама, изгледом и морфолошким особинама најинтересантнија дворана Велике пећине. У односу на улаз, има највећу надморску висину (484 м) а дно је за разлику од осталих дијелова пећине слабо засуто иловачом. Обиље пећинског накита је резултат јаког прокапавања са таванице, које је и у сушном периоду године обилно. Процесу настајања пећинског накита (сталактита, сталагмита, драперија, салива и бигрених када) погодује и одсуство глинених наслага па су тако формиране бигрене каде бизарних форми и интересантних облика.

Из дворане Е прелази се у дворану Ф која је морфолошки различита у односу на дворану Е. Јако је замуљена и испуњена глином, дно галерије је испуњено великим блоковима стијена. Блокови су услед интензивног прокапавања интензивно избушени ("Пчелиње саће"). Из дворане Ф пећински канали настављају пространим ходницима који мјестимично достижу висину од 10-12 метара и јако су испуњени великим наслагама иловаче. На 970. метру пећински канали прелазе из југозападног у сјеверозападни правац пружања. Ово је и нижа етажа пећине, која у суштини предстваља јако дуг ходник са проширењима на мјестима гдје постоје знатне пукотине.

Дворана Г је карактеристична за овај дио пећине. Дно јој је засуто великим количинама иловаче, а из ње се одваја један сјеверни канал који завршава пукотински. Канал лежи ниже у односу на дворану Г па су према њему оријентисане све таваничне воде. У сушном дијелу године вода се у каналу накупља у мањим депресијама и ту задржава док се у поводњу хидрографске прилике потпуно не промјене.

Прво језеро је потопљени дио ходника. Дуго је око 7 м, а просјечно дубоко 0,7-0,8 м. Ниво воде је на 424 м, и у односу на улаз у пећину ниже је за 51,40м. Прво језеро је секундарна накупина воде која током последњих рекогносцирања није констатована.

Дворана Х, друго језеро и дворана И.

Одмах послје првог језера, уски канал засут глином води до дворане Х. Ова дворана је испуњена великим блоковима стијена а завршава пукотином која води до другог језера. Пукотина је јако интересантна, разграната и води у више праваца. Међутим, пукотине су толико уске да само једна шира води до другог језера, односно наставка пећинских канала. Стијене које чине под јако су трошне и прокапавањем избушене.

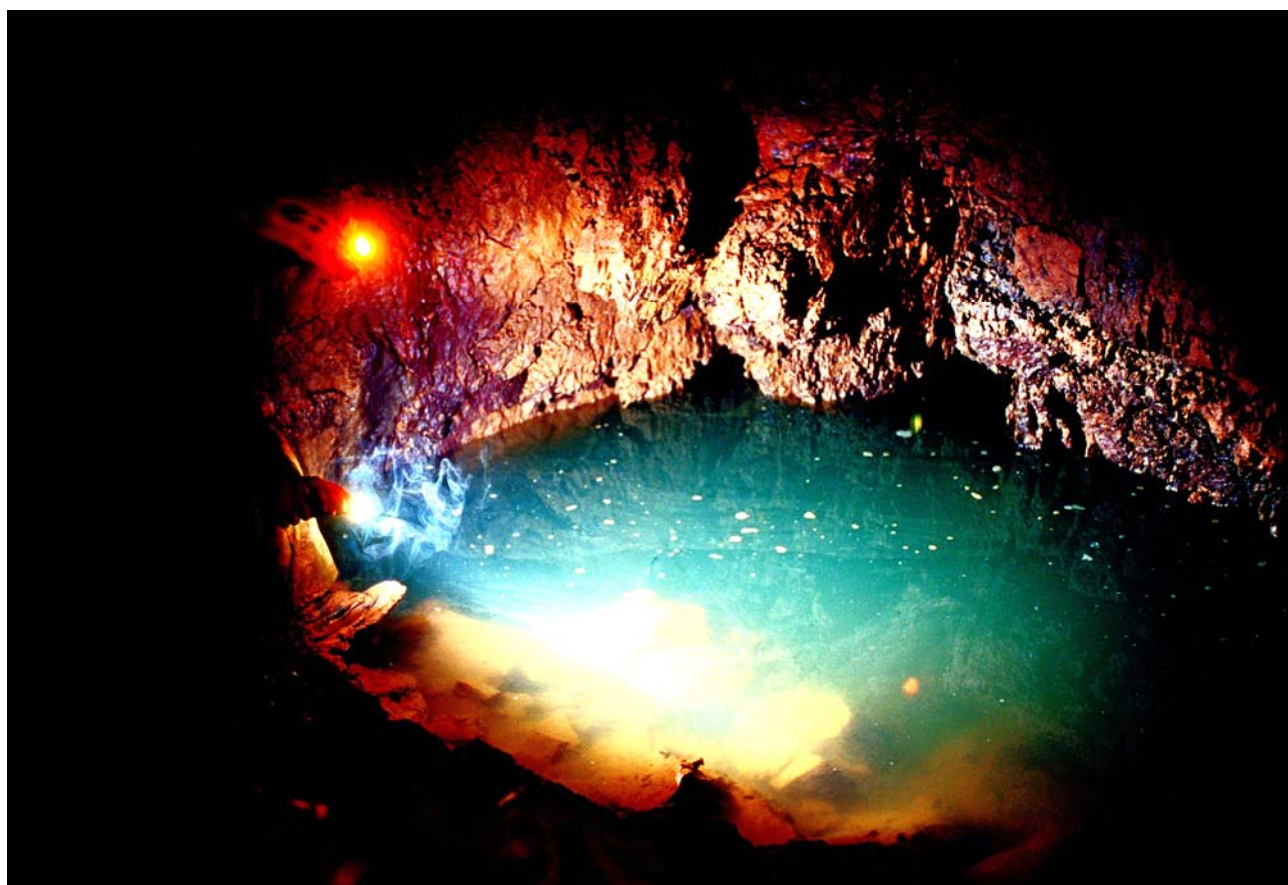
Друго језеро је удаљено од улаза у пећину 2147 м. Оно је дубље и веће од првог, елипсастог облика. По дужој оси дуго је 11 м и усмјерено према правцу пружања канала. Дубина воде је током истраживања 1957. године јако варирала током повремених мјерења. Највеће измјерена дубина воде износи

2 метра у средишњем дијелу језера. Друго језеро је и најнижа тачка у цијелом профилу пећине, лежи -72 метра у односу на улаз. У води језера је примјећено обилно присуство риба гаовица.

Последњи дио пећине обухвата канал који се наставља од другог језера у завршну дворану, дворану И. Пећински канал се од другог језера нагло уздиже, па на само 153 м дужина има успон од 57,6 м релативне висине. Велика пећина завршава двораном И. У овој дворани се налазе велике количине иловаче и дробинског материјала јако промјенљиве величине.

Јама Звонуша је готово у потпуности вертикална јама, која се развила у кречњачкој маси карстне превлаке Љут. Дубока је -112 м. Вертикални канал је настао хемијско-механичким радом оборинских вода дуж пукотине у којој се развила. Мјестимично, ширина канала достиже и 15 метара. По зидовима канала формиране су саливи, а на положеним странама и сталактити. Други дио јаме чини пространа дворана која има елиптични облик и представља дно јаме. Димензије дворане по дужој оси су 60, а краћој 40 м. Висина таванице варира, просјечно 15, а у највећем дијелу 24 м висине. Дворана је настала комбинованим хемијско-механичким радом воде и урушавањем.

Дно дворане има разноврсне карактеристике. Из правца Велике пећине према Дабарском пољу, дно показује знатну разноврсност, под је покривен резидуалним накупинама у којима има велики проценат црвенице, terra rose. На подједим дијеловима формиран је пећински накит. Налази дробинског материјала са дна јаме Звонуша упутили су на закључак (О.Зубчевић) да је ова јама некада била повезана са Великом пећином. Такође, ако се средњи азимут Велике пећине нанесе на топографску карту 1:25 000, тада се завршни дио Велике пећине завршава тачно у топографском знаку јаме Звонуша (О.Зубчевић, 1957).

ЧОВЈЕК И ПРИРОДА

Увидом у стање на терену, не запајају се физички, или други видљиви индикатори угрожености објекта истраживања.

Непосредна околина Велике пећине дјеломично је захваћена антропогеним утицајима који су измјенили пејзажно амбијенталне вриједности. У том смислу, на терену је видљива интензивна пољопривреда. У близини се налази и одводни тунел Фатничко поље-Дабарско поље, који својом функцијом не угрожава ни на који начин Велику пећину.

Изнијето стање није много нарушило природне вриједности Велике пећине, али указује да будући Старалац треба озбиљно да приступи пословима уређења и заштите природног добра.

III ВРЕДНОВАЊЕ

ОЦЈЕНА ИСПУЊЕНОСТИ УСЛОВА ЗА ЗАШТИТУ

Велика пећина представља повремено хидролошки активну пећину (за вријеме поводња). Одликују је широки и пространи канали разијени у једном хоризонту, два језера и на појединим мјестима пећински накит бизарних и интересантних облика и форми. По дужини подземних канала ово је најдужа пећина Републике Српске.

Поменути скуп вриједности спелеолошког објекта Велике пећине даје јој својство природног добра у складу са Законом о заштити животне средине ("Службени гласник РС", бр. 50/02).

Детерминисање истржног подручја као природног добра и оцјена испуњености услова за заштиту вршени су у оквиру стандардне процедуре вредновања са становишта потреба и циљева заштите природе и животне срединечији су критерији исказани као:

- **Изворност** (аутохтоност) - степен измјењености природног стања, гланих чинилаца, елемената и одлика неког простора или појава под директним или посредним утицајем човјека,
- **репрезентативност** - показатељ јединствености и специфичности природног добра у оквиру групе сродних појава,
- **ријеткост** - израз квантитативног стања и показатељ угрожености одређене појаве или процеса, везано за одређени просторни или временски оквир,
- **разноликост** - изражена богатством разноврсних, међусобно комбинованих, природних појава и процеса,
- **цјеловитост** - која изражава степен јединства и заокружености одређеног простора или појаве и њихових садржаја,
- **естетичност** - по којој се цијене атрактивност амбијентално-пејсажних вриједности, и љепота природног добра.

Испуњеност услова за заштиту оцењена је и у контексту потенцијала за развој општих функција овог подручја као заштићеног природног добра. Опште функције представљају научна, културна и образовно-васпитна, док ће остале потенцијалне функције (рекреативно-туристичка, привредна ...) бити размотрене при дефинисању концепта заштите. На основу извршене анализе констатованих вриједности и функција заштите, утврђен је висок степен међусобне зависности и условљености чланова наведене релације.

Приликом валоризације један од проблема је свакако био недовољни степен дефинисаних и прописаних квантитативних метода, што проистиче из чињенице да за сваки критеријум постоји више показатеља. Они се често не могу егзактно исказати нумеричким величинама, већ се детерминација њихових вредности врши на искуствено-компаративној и квалитативној основи. Међутим, без обзира на поменуте потешкоће валоризације, природне вриједности Велике пећине имају снажну аргументацију која обезбијеђује уклапање у наведене критеријуме.

Морфохидролошке појаве

Велика пећина по својим димезијама и карактеристикама спада у петнаест најзначајнијих спелеолошких објеката Републике Српске, научно вриједнованих у оквиру радне групе за спелеологију при Националном савјету за геонасљеђе Републике Српске.

Као појединачне вредности јединствене спелеоморфолошке појаве издвојени су:

- Улаз,
- Дворане **А, Б, Ц и Д** и прво сужење,
- Галерије од првог сужења (**Е, Ф и Г**) до првог језера;
- Галерија **Х**, друго језеро и завршна дворана **И**;
- Јама Звонуша.

ОЦЕНА ВРИЈЕДНОСТИ

Утврђивање степена задовољења критеријума вредновања извршено је на основу квалитативне анализе обиљежја подручја Велике пећине по заступљеним природним компонентама.

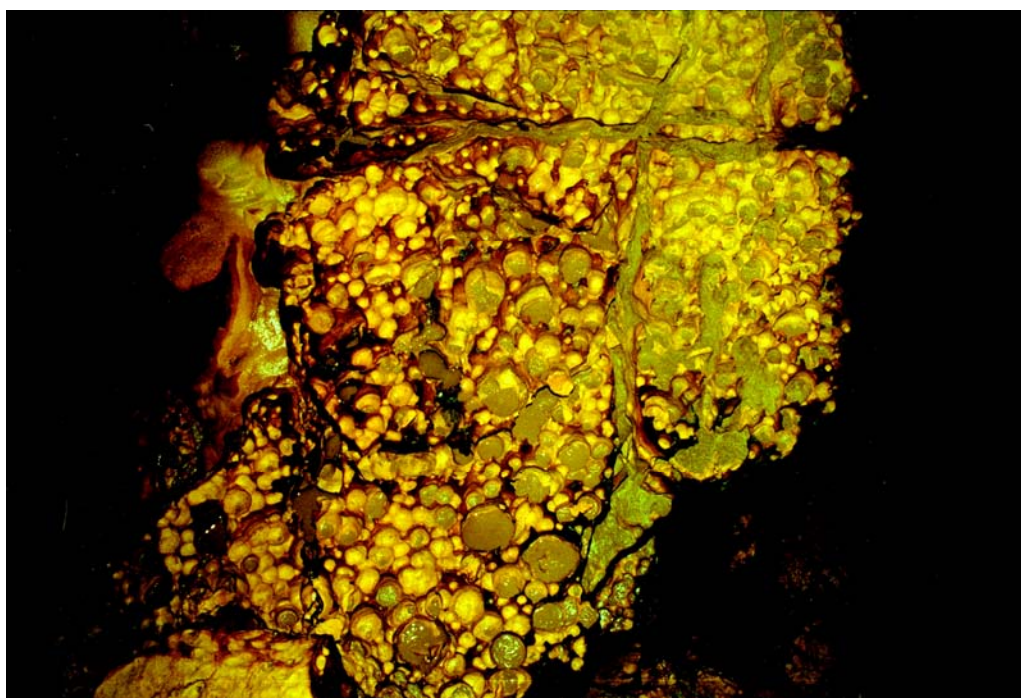
Изворност

Велика пећина је потпуно сачуван у изворном облику спелеолошки објекат, који заједно са осталим дијеловима најдужег спелеолошког система у Републици Српској, показује спонтаност настајања и развоја карстних канала, шупљина и накита. Антропогеним активностима побољшани су приступни путеви објекту, а хидротехничким захватом нису угрожени природни карстни процеси, чиме није измијењен или угрожен ни један природни атрибут.

Репрезентативност

Репрезентативност Велике пећине и издвојеног предјела огледа се у:

- Скупу геоморфолошких и спелеоморфолошких обиљежја који одражавају историју стварања терена и развоја карстног процеса.
- Програсивном развоју пећинских канала по привилегованим працвима, што се одражава у највећој дужини канала међу свим пећинама Републике Српске,
- Јединственом биотопу, који указује да воде језера обилно настањује риба гаовица.
- јединственом природном споменичком наслеђу, због чега је Велика пећина сврстана у објекте геонасљеђа Републике Српске

Ријеткост

Значење појма или категорије "ријеткост" испољава се кроз присуство облика и појава објеката неживе природе, при чему се успоставља посебна скала за квалитативно или квантитативно изражавање бројности и детерминисање територије кроз "ријеткост као вриједност себи", која је изражена као природна драгоценост, и формира обавезу заштите и очувања, а одређује и начин (у погледу врсте и режима заштите) за остваривање тог циља. С обзиром да поједини елементи и облици рељефа и хидрографије представљају ријеткост својом појавом и начином изражености која је обиљежена као геонасљеђе у оквиру којег егзистује специфичан биотоп са својеврсном ихтиофауном, закључује се да је подручје Велике пећине изузетно.

Разноликост

Споменик природе Велика пећина показује знатан степен разноликости природних садржаја, прије свега елемената геодиверзитета, али и биодиверзитета с обзиром на анализирани вриједности. Категорија "разноликости" укључује у себи просторну варијабилност феномена и процеса физичко-географских чинилаца (елемената) и јединственог живог свијета, и може се оцјењивати као засебна вриједност или као естетска вриједност која проистиче из обележја предеоног лика и уклопљености спелеолошког објекта.

Цјеловитост

Цјеловитост је предуслов заштите природног добра, односно једна од битних одредница просторног оквира заштите. Примјена овог критеријума веома је сложна с обзиром на изузетну изнијансираност појма "цјелине" у физичко-географском, биолошком, односно еколошком или у неком другом погледу, као и неједнаку таксономију "цјелина" у научним дисциплинама. Степен цјеловитости природног добра цијени се прије свега са практичног аспекта као скуп реалних могућности да се са границама заштите обухвате суштинске вриједности једног простора које су међусобно узрочно-последично повезане и на тај начин обезбједе услови њихове заштите и развоја. На основу овакве поставке, закључује се да је скуп основних вриједности пећине Кук у многоме хомогенозован и просторно уобличен, односно лако препознатљив са аспекта утврђивања аспекта оквира заштите.

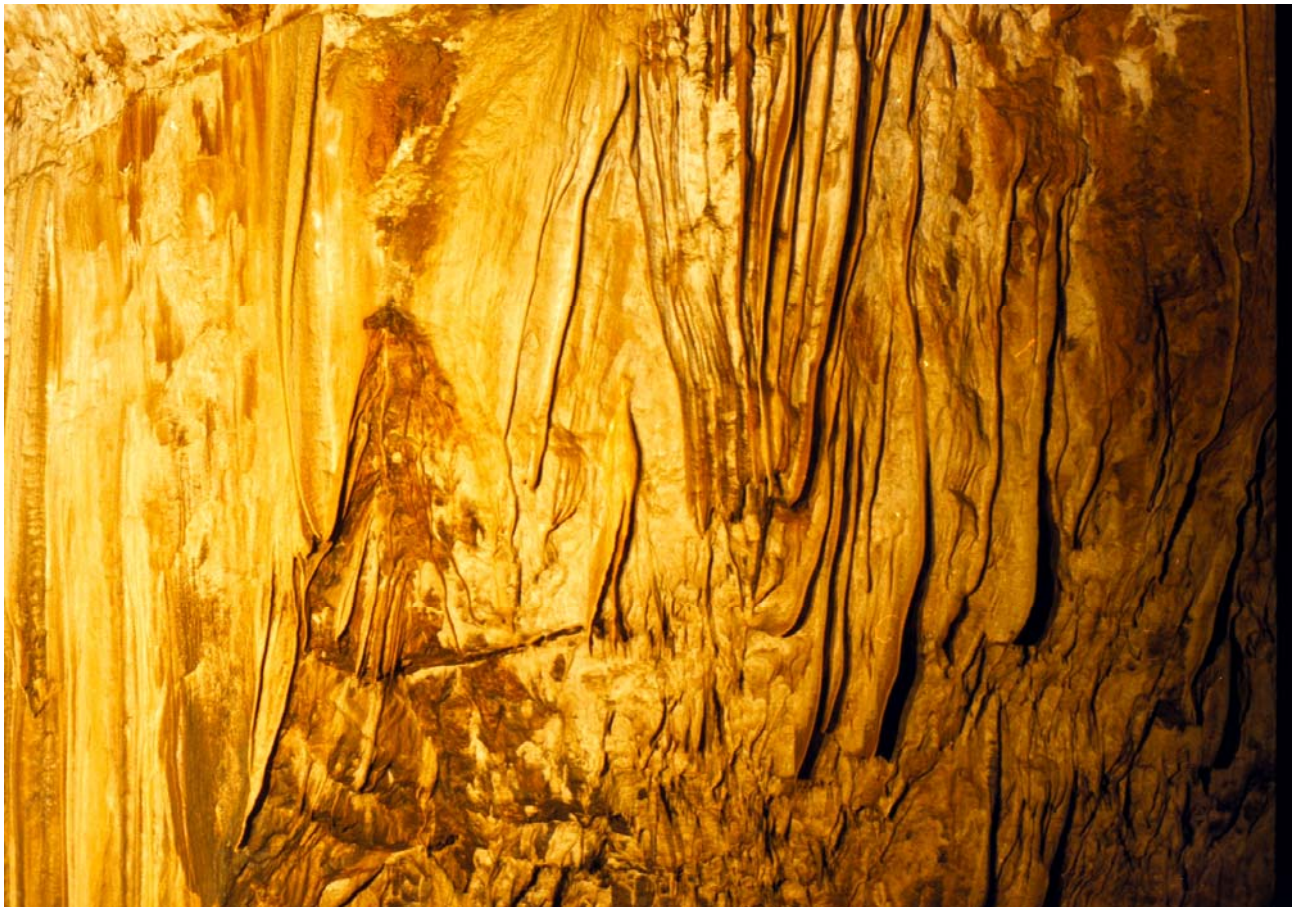
Естетика појаве и предјела

Пејсажно-амбијенталне вриједности Велике пећине се високо рангирају и поред субјективности доживљавања и оцјене лијепог у природи. Те се вриједности заснивају на изузетној разноликости спелеолошке појаве и ненарушности предеоног лика директним ефектима привредних активности. Естетика предјела особито долази до изражаја због могућности широке визуелне перцепције не само појединих елемената већ и цјеловитог простора чији су они дио. Упркос добре приступачности природног добра очувана је естетика појаве и предјела.

ПРИЈЕДЛОГ КАТЕГОРИЈЕ

На основу правилника о категоризацији природних добара и препорукама Националног савјета за гео-наслеђе РС и европске асоцијације за конзервацију геолошког наслеђа (Pro geo) а цијенећи чињеницу да суштинска обиљежја Велике пећине по већини критеријума имају висок ранг у тростепеној скали вредновања и да ово подручје може успјешно развијати заштитне и друге дозвољене функције, предлаже се сврставање Велике пећине у природна добра од великог значаја, односно **природна добра II категорије**.

IV КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ

ОПТИМАЛНИ МОДЕЛ ЗАШТИТЕ

Концепт заштите Споменика природе "Велика пећина" се заснива на досадашњим искуствима у заштити, развоју, уређивању и управљању спомеником природе који су базирани на:

- очувању и унапређивању укупних природних вредности,
- очувању предеоних одлика,
- усклађеној заштити и коришћењу природних ресурса,

али и потребама које се намећу након детаљног вредновања природних и људским радом створених вриједности, како би заштићено природно добро могло да буде номиновано за објекат геонаслеђа националног значаја.

ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА

Општи циљеви

Просторни план Републике Српске (1996-2015), односно Етапни план 1996-2001, поглавље 10. тачка 3. *Заштита природних добара*, једини тренутно релевантни дугорочни програм развоја, поставља следећи општи циљ развоја: *постизање рационалне организације и уређење простора, усклађивањем његовог коришћења са могућностима (и ограничењима) у располагању природним и створеним вредностима и са потребама дугорочног социјалног и економског развоја, а прије свега са заштитом животне средине.*

Концептом заштите и развоја, неопходно је, у општем смислу обезбиједити:

- функционалну интегрисаност простора и усклађивање;
- саобраћајном интеграцијом и стручном опремљеношћу прихватног пункта постићи бољу повезаност споменика природе са окружењем.

Полазећи од опредељења да је једна од развојних активности подручја туризам, на бази мотива и ресурса природне и створене средине, циљеви би се остваривали кроз:

- укључивање локалног заинтересованог становништва у тржишни систем коришћења туристичких и комплементарних развојних потенцијала,
- економско стимулисање и предфинансирање некомерцијалних активности, које обезбијеђују припрему подручја,
- логистичку и институционалну подршку на свим нивоима.

Према општим циљевима развоја и заштите који су дефинисани планским и законским одредбама и стручним постулатима, примењују се циљеви управљања у складу са међународном категоризацијом заштићених природних добара IUCN и предлаже се усвајање међународне категорије III.

Управљање подразумева:

- *заштиту вриједних и очуваних природних целина и њених елемената;*
- *планско и програмско усмеравање и усклађивање заштите, делатности и активности;*
- *очување складне интеракције природе и културе кроз заштиту предела и/или маринских предела и одржавање традиционалног коришћења земљишта, начина градње и друштвених и културних манифестација;*
- *подршка начину живота и економији која је у складу са природом и заштита друштвеног и културног миљеа заједнице;*
- *очување диверзитета предела, станишта, придружених врста и екосистема;*
- *елиминација и даље спречавање експлоатације земљишта и преобимних активности;*
- *могућност коришћења кроз рекреацију и туризам у складу са основним квалитетима подручја;*

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА

- *подршка научним и образовним активностима која ће допринети дугорочној добробити локалног становништва и развој јавне подршке заштити таквих подручја; и*
- *допринос добробити локалне заједнице кроз обезбеђење природних производа (шумски и риболовни производи) и услуга (као што је чиста вода или приход из одрживих облика туризма).*

Посебни циљеви

С обзиром на статус и функције Велике пећине као заштићеног природног добра, дјелимичну уређеност и већином неодржавање околног простора, неопходно је планирати и спровести низ мјера санационо-уређајног карактера, као што су:

- обележавање пећине и граница заштићеног простора на прописан начин; постављање информативних табли, путоказа и табли упозорења о поштовању успостављеног реда и режима;
- затварање отвора пећине решеткастом металном капијом направљеном тако да омогућује кретање слијепих мишева и несметано протицање сталног воденог тока;
- приступни пут уредити из свих погодних праваца;
- спровести оградавање отвора јаме Звонуша која се сада користи као локална депонија, и у сарадњи са одговарајућим инспекцијским службама општине Билећа установити мониторинг и санкциону политику за прекршиоце.

Истраживачки радови

Програм истраживања Велике пећине подразумева следеће радове:

- наставак спелеоморфолошких истраживања у пећини и дуж спелеолошког система;
- успостављање микроклиматских осматрања у пећини;
- истраживање пећинске фауне, а посебно ихтиофауне, ентомофауне и фауне мамалија;
- палеонтолошка истраживања у пећини.

Резултате планираних истраживања Велике пећине и планове санације и уређења потребно је на програмском и пројектном нивоу интегрисати кроз Програм заштите и развоја.

Ближе услове одржавања реда и понашања власника земљишта, корисника објеката и посетилаца на заштићеном простору утврдиће Старалац посебним актом.

ПРОЦЕДУРАЛНИ, ПРОСТОРНИ И ВЛАСНИЧКИ АСПЕКТ ЗАШТИТЕ

Процедурални аспект заштите

На основу одредби Закона о заштити животне средине (*Службени гласник РС*, бр. 50/02) закључено је да треба донијети акт о стављању под заштиту Велике пећине у статусу и под називом Споменик природе "Велика пећина". Новим актом о заштити треба установити њен заштитни статус као јединственог природног добра које обухвата Велику пећину и јаму Звонуша који представљају јединствену морфолошку и хидролошку цјелину.

С обзиром да је наведени спелеолошки објекат вреднован као природно добро од великог значаја доношење акта о стављању под заштиту је у надлежности Владе Републике Српске, на приједлог Министарства за просторно уређење грађевинарство и екологију и Републичког завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске.

Просторни и власнички аспект заштите

За заштиту у својству споменика природе осим Велике пећине и Јаме Звонуша предлаже се простор у њиховој непосредној околини обухваћен површинама катастарских парцела на катастарској општини Билећа, Скупштине општине Билећа, приказане на...

РЕЖИМ ЗАШТИТЕ

На простору који је предмет овог Елабората и који се предлаже за заштиту неопходно је успоставити режим заштите II степена који ће бити регулисан Измјенама и допунама Закона о заштити природе.

У конкретној примјени, наведени режим подразумијева третман Споменика природе "Велика пећина" као заштићеног природног добра полуотвореног типа, односно ограничене посјете по броју посјетилаца и пажљивог чувања. На основу оваквог режима неопходно је актом о заштити, у циљу превентивног дјеловања, утврдити правно-административне мјере, као што је наведено.

Делатности на заштићеном простору које нису забрањене, као и радови ван заштићеног простора за које се основано предпоставља да могу неповољно имати штетне последице за заштићени Споменик природе "Велика пећина", подлежу процедури добијања сагласности у складу са Законом о заштити животне средине и Правилником о анализи утицаја објеката односно радова на животну средину. Изречене забране и наведена процедура не односе се на постојећи начин коришћења пољопривредног земљишта.

Ближе услове реда и понашања власника земљишта, корисника објекта и посетилаца на заштићеном подручју утврдиће Старалац посебним актом, а по претходно прибављеним условима и мишљењу Републичког завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске.

МЈЕРЕ ОДРЖАВАЊА, УРЕЂИВАЊА И РАЗВОЈА ПРИРОДНОГ ДОБРА

На подручју Споменика природе "Велика пећина", у смислу одржавања, уређивања и развоја природног добра, као **дозвољене мјере** се прописују:

- ⇒ Пољопривредна производња домаћинства у индивидуалном режиму.
- ⇒ Подизање аутохтоних састојина лишћара на површинама под шикарама и шиљацама, ако су услови повољни, уз очување постојеће аутохтоне вегетације.
- ⇒ Изградња нових објеката и извођење радова који су у функцији презентације и заштите заштићеног природног добра, а који су именовани овим елаборатом - уређење саобраћајница, прихватних површина, и др, или одговарајућим Планским актом споменика природе.
- ⇒ Изградња објеката према урбанистичким пројектима, односно урбанистичким дозволама, уз обавезну израду детаљних анализа утицаја, на основу услова надлежног Републичког завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа РС, односно, других надлежних институција.
- ⇒ Изградња помоћних објеката на парцелама у приватном власништву према наведеним архитектонским условима, издатим од надлежних органа.
- ⇒ Задржавање постојећих траса саобраћајница, а може се предвидјети и асфалтирање искључиво оних саобраћајница које ће водити до паркинга туристичке намјене како би се омогућило повезивање насеља и постојеће локације посебне намјене.
- ⇒ Задржавање електромреже подручја на постојећим правцима док се не стекну услови за њену реконструкцију у цјелини или дијеловима уз обавезно каблирање.

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА

- ⇒ Прикључивање нових објеката уз обавезно каблирање на местима где се нарушава амбијентална цјелина.
- ⇒ Да се плановима обезбиједи рационализација електромреже подручја и провођење каблова дуж саобраћајница.
- ⇒ Јавно осветљење на урбанизованим површинама које може имати искључиво пејзажни карактер уз употребу одговарајућих свјетлосних тијела.
- ⇒ Индивидуално водоснабдевање објеката из бунара, с тим што ће се одговарајућим урбанистичким плановима омогућити јавно водоснабдевање за поједине групације објеката, а према посебним техничким условима.

На подручју споменика природе "Велика пећина" у циљу одржавања, уређивања и развоја природног добра, и спровођења режима заштите II степена **забрањује се**:

- ⇒ Индустијска експлоатација минералних и неминералних сировина на цијелом подручју, осим ако се не ради о стратешким сировинама, при чему одлуку доноси надлежни државни орган у складу са Законом о рударству.
- ⇒ Примарна прерада и предконцентрација сировина, осим у случају стратешког интереса, при чему се утврђују посебни услови заштите животне средине.
- ⇒ Депоновање примарних и секундарних јаловина, комуналног, индустријског и другог отпада и вишкова земље са откопа на заштићеном подручју.
- ⇒ Изградња индустријских, инфраструктурних, привредних, хидротехничких и других објеката чији рад и постојање могу изазвати неповољне промене квалитета земљишта, вода, ваздуха, живог свијета, љепоте предела, културних добара и њихове околине.
- ⇒ Промена намјена површина, изузев промјена које проистичу из програмских докумената стараоца.
- ⇒ Градња стамбених, економских помоћних објеката пољопривредних домаћинстава и викенд објеката изван грађевинских подручја утврђених посебним планским и урбанистичким документима, односно градња објеката пољопривредних домаћинстава изван постојећих грађевинских парцела до доношења тих докумената.
- ⇒ Разградња и други видови уништавања објеката који по архитектонско-грађевинским одликама и времену настанка и намјени представљају споменике народног градитељства.
- ⇒ Просијецање било које нове саобраћајнице, уколико није утврђена важећим просторним или урбанистичким планом, или гранским основама које су усаглашене са режимима и мерама заштите подручја.
- ⇒ Узимање фосилоносног материјала са геолошких профила и изданака.
- ⇒ Свака промјена постојеће морфологије терена и водотока, превођење вода једног у други водоток, и измена хидродинамичних карактеристика и режима водотока без сагласности надлежних институција.
- ⇒ Извођење хидрогеолошких радова без сагласности Завода и Стараоца;
- ⇒ Изградња водозавхвата, дубоких бушотина или посебно издвојених за потребе појединачних домаћинстава.
- ⇒ Каптирање извора, изградња изворишта јавног водоснабдевања и хидротехничких објеката (акумулација, брана ...), укључујући и регулацију водотока.
- ⇒ Свако преграђивање водотока и изградња нових ри�њака.
- ⇒ Изградњу септичких јама (отвореног типа) као и формирање депонија било ког отпада.
- ⇒ Формирање мрциништа на подручју отвореног карста.
- ⇒ Складиштење, депоновање и бацање комуналног отпада и отпадних материјала свих врста ван мјеста одређених за ту намјену, као и нерегулисано формирање мрциништа и одлагање стајског ђубрива.
- ⇒ Руковање отровним хемијским материјама, нафтним дериватима и другим опасним материјама у природи.
- ⇒ Преоравање земљишта и обављање других радњи на мјестима на којим се могу изазвати процеси јаке и ексцесивне ерозије.

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА

- ⇒ Садња, засијавање и насељавање врста биљака страних за природни живи свијет овог подручја, осим за потребе спречавања ерозије и клизишта.
- ⇒ Сакупљање, коришћење и уништавање дивљих биљних и животињских врста заштићених као природне ријеткости или друге законски регулисане категорије.
- ⇒ Насељавање врста животиња страних за природни живи свијет овог подручја, у слободном простору.
- ⇒ Узнемиравање птица.
- ⇒ Лов и комерцијални риболов.
- ⇒ **Посебан проблем на локацији Јама Звонуша представља дивља депонија, па је потребно да надлежне комуналне службе Општине Билећа хитно предузму мјере на чишћењу локације и спречавању даљег одлагања.**

УПРАВЉАЊЕ ЗАШТИТОМ

Успостављање законске заштите, односно проглашење Велике пећине за заштићено природно добро - споменик природе, један је од основа за управљање заштићеним природним

им добром. Управљање природним добром подразумева ефикасно планирање, праћење стања, предузимање мјера и активности на унапређивању, развоју и коришћењу природних вриједности подручја сагласно утврђеним мјерама и условима заштите.

У предузимању мјера и услова заштите, имајући у виду потребу очувања природних вредности, неживе и живе природе посебну пажњу у управљању спомеником природе треба посветити заштити спелеолошког објекта и природних отвора у карсту.

На основу консултација и могућност развоја природног добра и његовог укључивања у Програме развоја регионалног и вишег карактера, препоручује се да се за стараоца споменика природе "Велика пећина" одреди **Скупштина општине Билећа**.

Међусобне обавезе Стараоца и представника органа који доносе акт о заштити, неопходно је регулисати уговором који може бити ограниченог или неограниченог трајања. Веома је значајно да Старалац добије непосреднија овлашћења у домену обустављања радова који нису у складу са прописаним режимом заштите и налагањем мјера које су дужни да спроведу корисници простора.

ФИНАНСИРАЊЕ ЗАШТИТЕ

Финансијска средства за израду потребне документације, истраживања и извођења радова на заштити потребно је обезбедити из извора Републике и из других извора у складу са чланом 44. Закона о заштити природе. Такође треба део радова који се односе на туристичку презентацију локалитета да партиципира Старалац, а Република да пружи одећене олакшице носиоцу развоја туризма, односно стараоцу. Трошкови текућег одржавања заштићеног природног добра које врши старалац покрили би се делом из сопствених средстава Стараоца, а делом из општинских средстава, односно из намјенских фондова Републике, и дијелом из накнада које ће на законом прописан начин давати главни корисници овог простора, односно природних ресурса.

СМЈЕРНИЦЕ

У циљу стављања заштићеног добра у функцију и решавања могућих конфликтних интереса, неопходно је одмах приступити:

1. Обезбијеђивању планских основа за управљање и уређење подручја, што би подразумијевало израду следећих докумената:
 - средњорочног и годишњих програма заштите и развоја заштићеног добра;
 - приоритетних развојних програма за заштићено подручје, као самосталних докумената или дијелова програма регионалног развоја подручја Билеће.

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОГ И ПРИРОДНОГ НАСЉЕЂА

2. Изради документационе основе, под којом се подразумева:
 - утврђивање стања изградње на подручју, односно правног статуса свих постојећих објеката, уз њихову легализацију по Закону, ако одговарају критеријумима из овог елабората;
 - успостављање катастра инсталација;
 - ревизија, ажурирање катастра, посебно стања власништва на пољопривредним површинама.

3. Организацији заштите на подручју и то:
 - формирање службе надзора;
 - организовање сарадње са службама општина, посебно инспекцијским службама из урбанизма и грађевинарства ради спречавања бесправне изградње;
 - у сарадњи са Републичким заводом за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске и завичајним музејима направити програме истраживања заштите етнонаслеђа на заштићеном простору, и друго.

V ЛИТЕРАТУРА

Гашпаровић, Р. (1961): *Снимање пећина клизиметром (падомјером)*.- Други југословенски спелеолошки конгрес (Сплит и Далматинска Загора, 1958), Загреб

Група аутора (1958) *Спелеолошка испитивања - Фатничко поље, истражни радови - "Електропројект"* - Хидробиро (Фонд стручне документације ХЕТ), Сарајево,.

Дујаковић, Г. (2004): *Пећине и јаме Републике Српске*.-Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево,

Зубчевић, О. (1958): *Дабарско и Фатничко поље - Прилог познавању крашке хидрографије*.- Географски преглед, књ. II, Сарајево, 19-33

Зубчевић, О. (1959): *Спелеолошка истраживања у Великој пећини и јами Звонуши*.- Географски преглед, књ. 3, Сарајево, 71-80

Лазић А. (1933): *Подземне отоке и хидрографске прилике Дабарског и Фатничког поља у Херцеговини: спелеолошка истраживања*.- Споменик СКАН LXXIII, Београд

Моићевић, М., Лаушевић, М. (1973), *Тумач за Основну геолошку карту 1:100 000 лист Невесиње, К 34-32*, Савезни геолошки завод, Београд

Моићевић, М., Лаушевић, М. (1973), *Основна геолошка карта СФРЈ 1:100 000, лист Невесиње, К 34-32*, Савезни геолошки завод, Београд

Пецељ, М. Р.(2001): *Херцеговачке рудине-поља у кршу*.- Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево

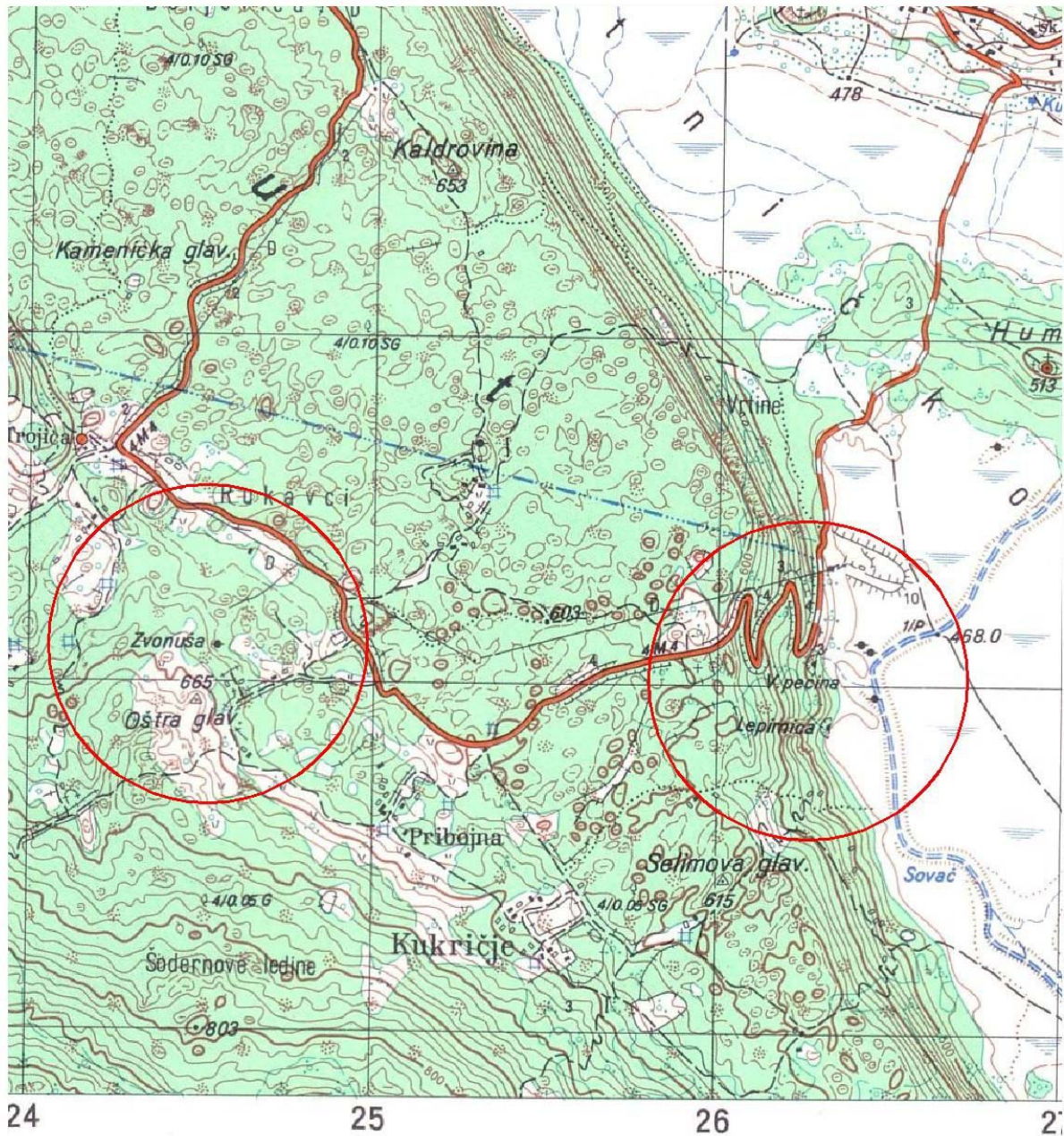
Hawelka, V. (1930): *Geologische reisenskizzen aus der Herzegovina, Südostbosnien und dem angrenzenden Teile des Crna Gora (Montenegros)*.- as Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XLII, Sarajevo

VI ПРИЛОЗИ

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Положај Велике пећине
1:25 000
(Топографска карта л. Невесиње 4-3,1974)

Споменик природе Велика пећина

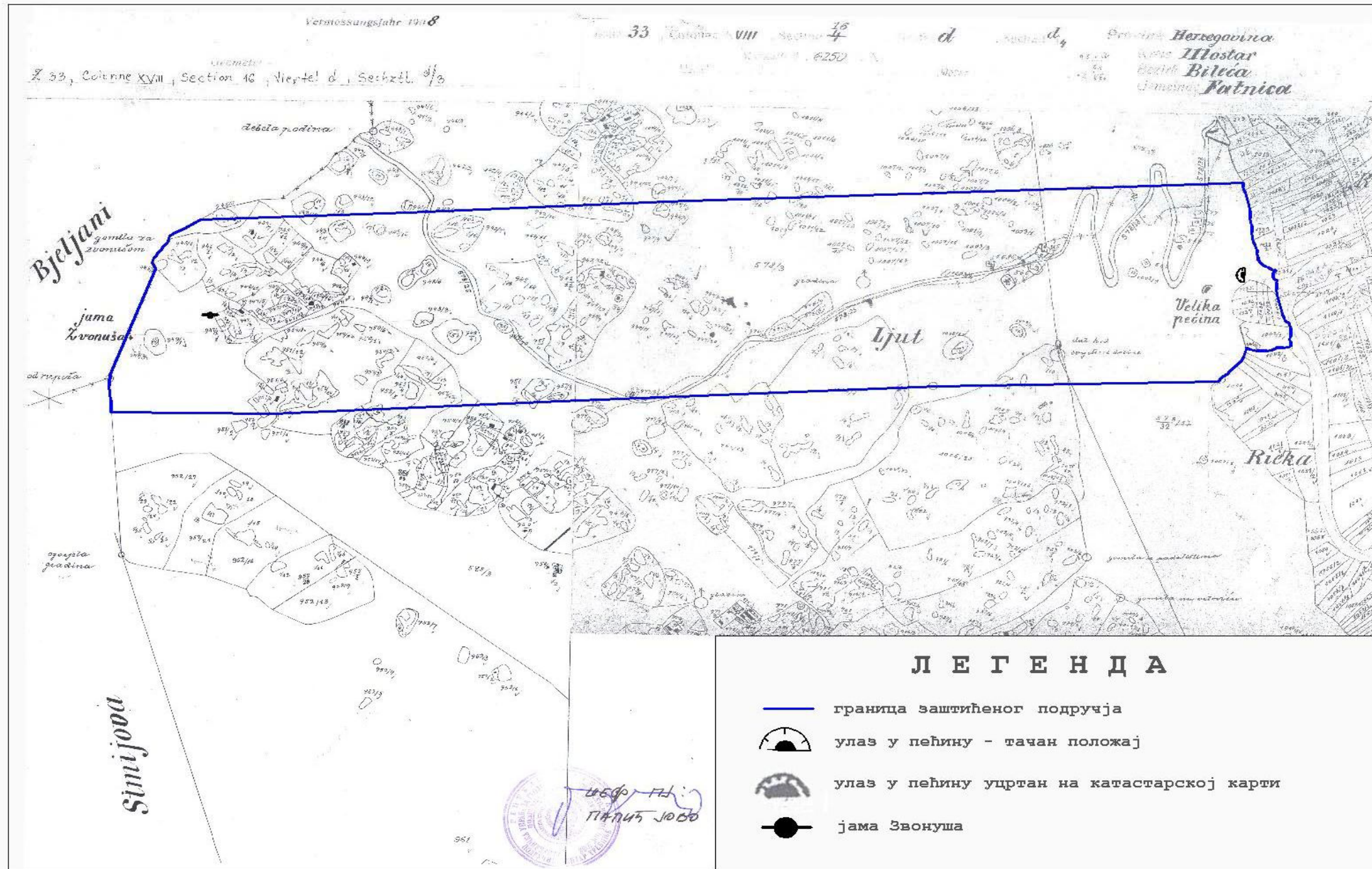
Координате у Гаус-Кригеровој координатној мрежи X – 4768,42 N
Y – 6540,39 E

Надморска висина 475 м

Прилог 2

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Копија катастарског плана
Provinz Hercegovina, Kreis Mostar, Bezirk Bileća, Gemeinde Fatnica
Аустро-Угарска, 1908. године

Прилог 3

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Попис катастарских парцела и површина

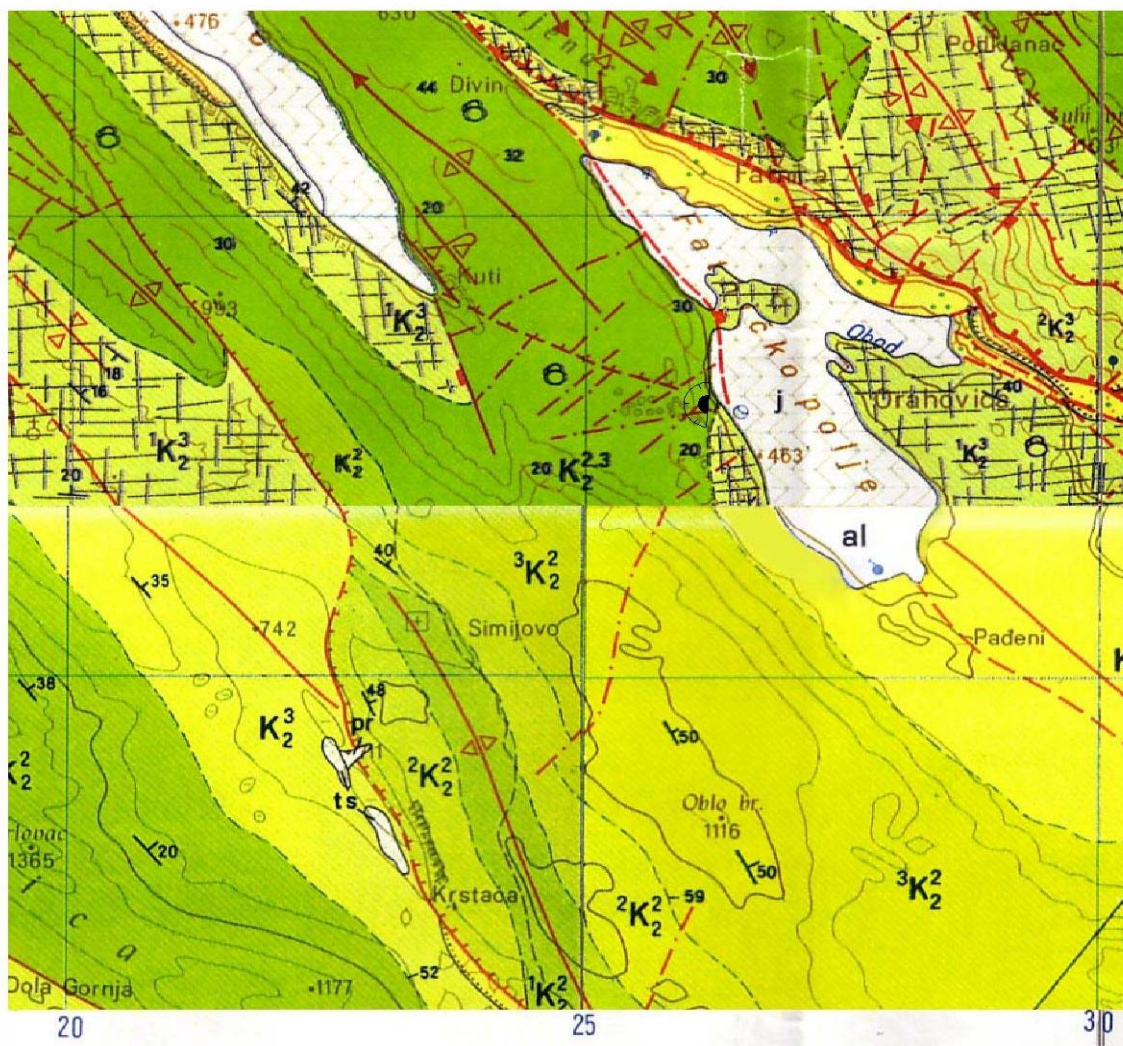
к.ч. 565/1; к.ч. 565/2; 565/3; к.ч. 569; к.ч. 575; к.ч.576; к.ч. 577;
к.ч. 588; к.ч. 942/10; к.ч.942/11; к.ч. 942/12; к.ч. 942/13; к.ч.
942/13; к.ч. 942/14; к.ч. 942/15; к.ч. 942/16; к.ч. 942/17; к.ч.
942/18; к.ч. 942/19; к.ч. 942/20; к.ч. 942/21; к.ч. 942/22;
к.ч.943/14; к.ч.943/15; к.ч. 943/16; к.ч. 943/17; к.ч. 944/1; к.ч.
944/2; к.ч. 944/3; к.ч.944/4; к.ч. 944/5; к.ч. 944/6; к.ч.944/17; к.ч.
944/18; к.ч. 944/19; к.ч.944/20; к.ч. 944/21; к.ч. 944/22; к.ч.
944/23; к.ч.945/1; к.ч. 945/2; к.ч. 945/3; к.ч. 945/4; к.ч. 945/8;
к.ч.945/9; к.ч. 945/10; 945/11;к.ч. /12; к.ч. 945/13; к.ч. 945/14к.ч.
944/24; к.ч. 946/1; 946/2; к.ч. 946/3; к.ч. 946/4; к.ч. 946/5; к.ч.
946/6; 946/7; к.ч. 946/8; к.ч. 946/9; к.ч. 946/10; к.ч. 946/11; к.ч.
947/1; к.ч. 947/2; к.ч. 947/3; к.ч. 947/4; к.ч. 947/5; к.ч. 947/6;
к.ч. 947/7; к.ч. 947/8; к.ч. 947/8; к.ч. 947/9; к.ч. 947/10; к.ч.
947/11; к.ч. 947/12; к.ч. 947/13; к.ч. 947/14; к.ч. 947/15; к.ч.
947/16; к.ч.947/17; к.ч. 947/18; к.ч. 947/19; к.ч. 947/20; к.ч.
947/20; к.ч. 948/1; к.ч. 948/2; к.ч. 948/3; к.ч. 948/4; к.ч. 948/5;
к.ч. 948/6; к.ч. 945/7; к.ч. 948/8; к.ч. 948/9; к.ч. 948/10; к.ч.
948/11; к.ч. 948/12; к.ч.949/1; к.ч. 949/2; к.ч. 949/3; к.ч. 950/1;
к.ч. 950/2; к.ч. 950/3; к.ч. 950/4; к.ч. 950/5; к.ч. 950/6; к.ч.
950/7; к.ч. 950/8; к.ч.951/4; к.ч.951/5; к.ч. 951/6; к.ч. 951/7; к.ч.
951/8; к.ч. 951/8; к.ч. 951/9; к.ч. 951/10; к.ч. 951/11; к.ч. 953/4;
к.ч. 953/6; к.ч. 953/7; к.ч. 953/12; к.ч. 953/13; к.ч. 953/14; к.ч.
957/1; к.ч. 957/2; к.ч. 957/3; к.ч. 957/4; к.ч. 957/5; к.ч. 977/3;
к.ч. 1001/1; к.ч. 1001/2; к.ч. 1001/3; к.ч. 1001/4; к.ч. 1002/9; к.ч.
1003/1; к.ч. 1003/2; к.ч. 1005/8; к.ч. 1005/8; к.ч. 1005/9; к.ч.
1005/10; к.ч. 1006/1; к.ч. 1006/2; к.ч, 1007/9; к.ч. 1007/10;
к.ч.107/11; к.ч. 1007/12; к.ч. 107/13; к.ч. 1007/114; к.ч. 1007/15;
к.ч.1007/16; к.ч.1007/19 к.ч. 1008/1; к.ч. 1008/2; к.ч. 1008/3; к.ч.
1008/4; к.ч.1009/16; к.ч.1009/17; к.ч.1009/18; к.ч. 1009/19; к.ч.1010;
к.ч. 1011/20; к.ч. 1011/21; к.ч. 1001/22; к.ч. 1035; к.ч.1041; к.ч.
1042/1; 1042/2; к.ч. 1045; к.ч. 1085; и дијелови к.ч. 565/1; к.ч.
565/2; к.ч. 565/3; к.ч. 569; к.ч. 575; к.ч. 576; к.ч. 576; к.ч. 577;
к.ч. 578/3; к.ч. 578/25;7 к.ч. 578/32; к.ч. 578/38; к.ч. 588; к.ч.
943/10; к.ч. 945/5; к.ч. 945/6; к.ч. 945/7; к.ч. 945/7; к.ч. 953/3;
к.ч. 953/5; к.ч. 968/13; к.ч. 1005/25; к.ч. 1009/1; к.ч. 1011/16

укупна површина 820,92 хектара

Прилог 4

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Геолошка карта подручја превлаке Љут 1:100 000
 (ОГК Невесиње К 34-25, 1969, Требиње К 34-37, 1967)

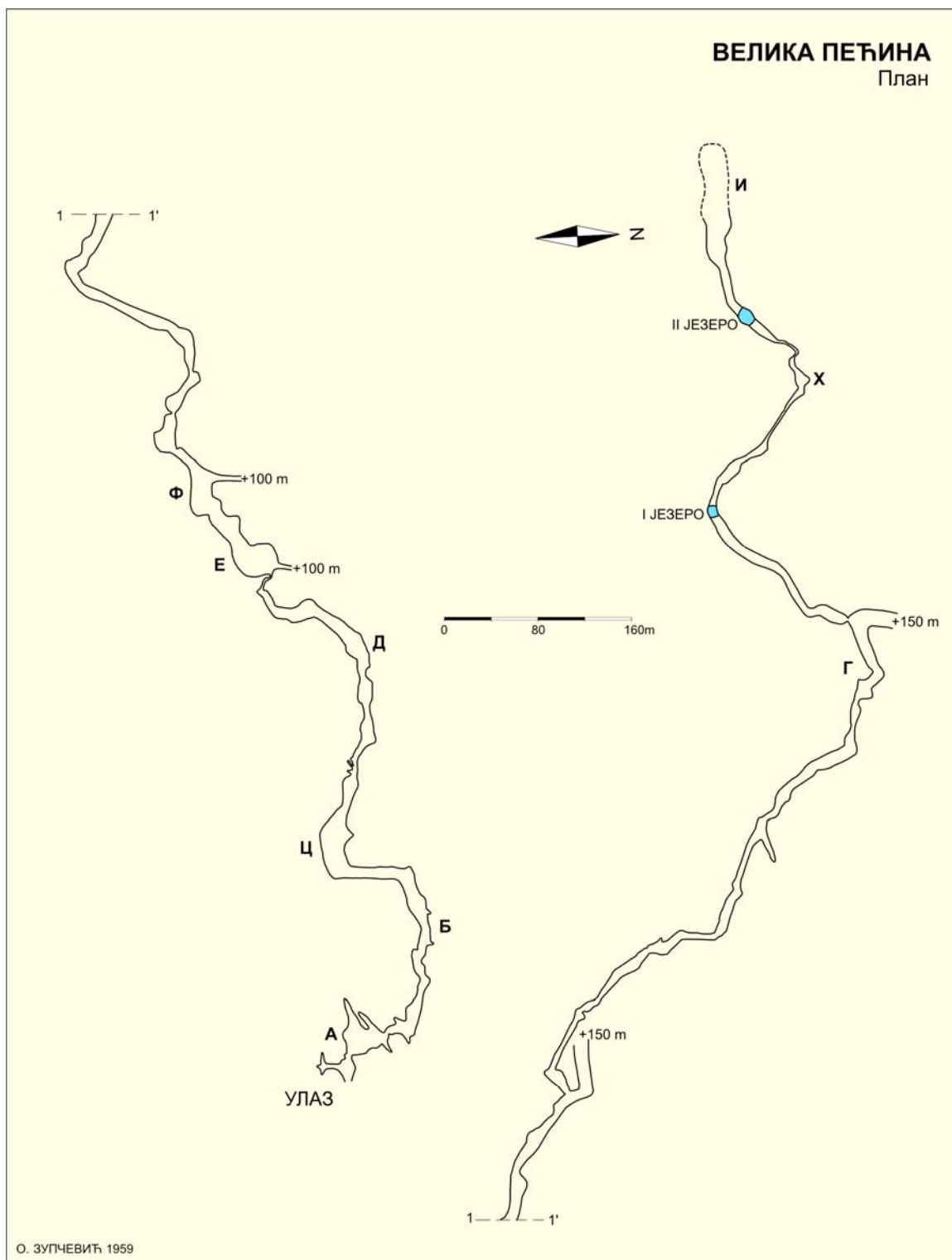
Легенда

al	Алувијум		Граница осматрана и апроксимативна или покривана
j	Језерски и барски седименти		Ерозиона или тектонско - ерозиона граница
¹E_{2,3}	Флиш-бечастни кречњаџи, пјешчари, лапорџи		Оса синклинале
¹K₂³	Кречњаџи са рудистима		Осматран расјед
K₂^{2,3}	Кречњаџи са рудистима		Покривен расјед
³K₂²	Кречњаџи са рудистима, рјеђе хондродонтама		Фотогеолошки осматран расјед
K₂²	Доломити и кречњаџи са хондродонтама и рудистима		Чело краљушти
			Оса усправне или косе антиклинале и синклинале
			Положај пећине

Прилог 6

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

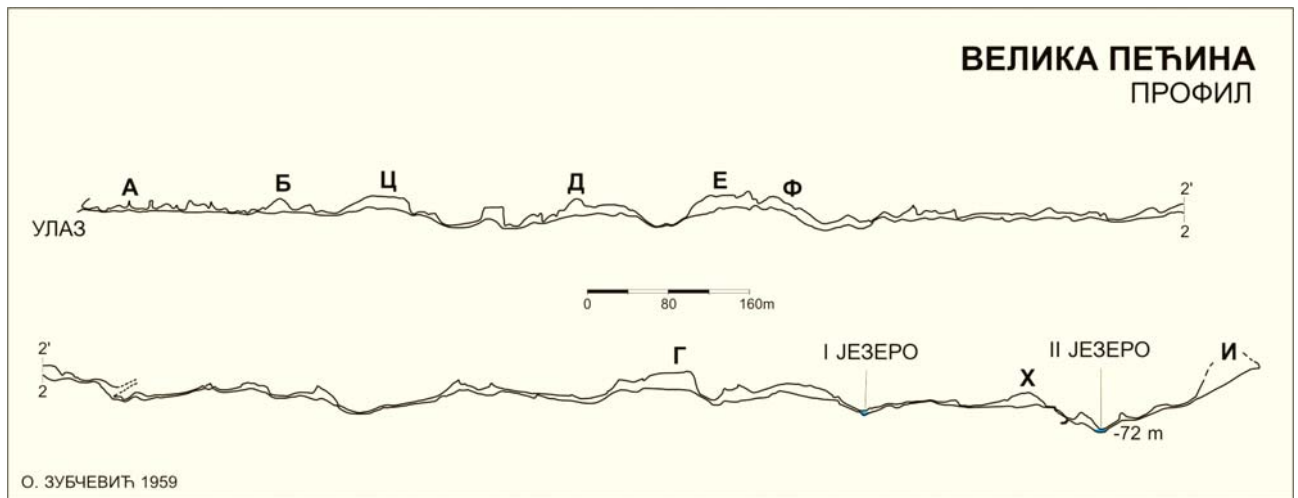
План Велике пећине

Прилог 7

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Профил Велике пећине

Прилог 8

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Рјешење о заштити Велике пећине бр. 08-287/1-58

Narodna Republika Bosna i Hercegovina
ZEMALJSKI ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA
KULTURE I PRIRODNIH RIJETKOSTI
SARAJEVO

Sarajevo, 26. III. 1958 god.

Ovo Rješenje je pravomoćno.

Broj: 08-287/1-58

Sarajevo, 24.VI.1959 god.

Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine u smislu čl. 1 i 19 Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti koji je objavljen u »Službenom listu NRBiH«, br. 19 od 30 aprila 1947 godine, donosi sljedeće

Rješenje

Velika Pećina u Fatničkom Polju, srez Trebinje, općina Divin, državno vlasništvo, stavlja se pod zaštitu države kao prirodna rijetkost.

Zaštićena prirodna rijetkost ne smije se uništavati, prepravljati, dozidavati, rušiti ili u ma kome obliku oštećivati, odnosno ne smiju se izvoditi nikakve radnje koje bi dovele do promjene prvobitnog oblika zaštićenog prirodnog objekta bez prethodne dozvole ovoga Zavoda. Isto tako zabranjena je svaka građnja ili ma kakva promjena oblika terena u neposrednoj okolini zaštićene prirodne rijetkosti bez prethodne dozvole Zavoda.

OBRAZLOŽENJE:

Pećina je ispitana po Speleološkom društvu NRBiH. Glavni kanal je dug 2300 m, te se pećina završava u ponoru Zvonuši. U zimsko doba kada je Fatničko Polje poplavljeno pećina je puna vode. Veliki dio pećine je prekriven nanosima šljunka, pijeska i gline. U drugom dijelu na udaljenosti od 1200 m nalazi se manje jezero i dvorana veoma bogata raznim ukrasima, stalagmitima, stalaktitima, mavjesama i drugim.

Stavlja se pod zaštitu kao prirodna rijetkost i kao objekat veoma značajan za razna hidrološka, speleološka i druga istraživanja.

Iz gore navedenih razloga donijeto je rješenje o zaštiti.

Nezadovoljna stranka ima pravo žalbe u roku od 15 dana po primitku rješenja. Žalba se dostavlja Savjetu za kulturu NRBiH, preko Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBiH.

RJEŠENJA DOSTAVITI:

1. NOS Trebinje
2. NOO Divin
3. Šumsko gazdinstvo Mostar
4. Šumska uprava Bileća
5. Sreski sud - gruhotovnica Bileća
6. Elektroprojekt Sarajevo
7. Za dosije Zavoda
8. Za arhivu Zavoda

Direktor,
Šefik Bešlić

Šefik Bešlić

Прилог 9

СПОМЕНИК ПРИРОДЕ ВЕЛИКА ПЕЋИНА

Рјешење о заштити Велике пећине бр. 08-290/1-58

Narodna Republika Bosna i Hercegovina
ZEMALJSKI ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA
KULTURE I PRIRODNIH RIJETKOSTI
SARAJEVO

Sarajevo, 26. III. 1958 god.

Broj: 08-290/1-58

Sarajevo, 24. VI. 1959 god.

Ovo Rješenje je pravomoćno.

Utsjeka,
[Signature]

Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine u smislu čl. 1 i 19 Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti koji je objavljen u »Službenom listu NRBiH«, br. 19 od 30 aprila 1947 godine, donosi sljedeće

Rješenje

Ponor Zvonuša na prevlaci između Dabarskog i Fatničkog Polja, srez Trebinje, općina Divin, državno vlasništvo, stavlja se pod zaštitu države kao prirodna rijetkost.

Zaštićena prirodna rijetkost ne smije se uništavati, prepravljati, dozidavati, rušiti ili u ma kome obliku oštećivati, odnosno ne smiju se izvoditi nikakve radnje koje bi dovele do promjene prvobitnog oblika zaštićenog prirodnog objekta bez prethodne dozvole ovoga Zavoda. Isto tako zabranjena je svaka gradnja ili ma kakva promjena oblika terena u neposrednoj okolini zaštićene prirodne rijetkosti bez prethodne dozvole Zavoda.

OBRAZLOŽENJE:

Ponor je dubok 130 m pa je potpuno ispitan po Speleološkom društvu NRBiH. Zapravo Velika pećina završava se u ovom ponoru, te je ustanovljena veza. Ponor sa Velikom pećinom predstavlja najznačajniji objekat u ovom području, s obzirom na buduće izgradnje hidrocentrale na Trebišnjici.

Stavlja se pod zaštitu države kao prirodna rijetkost i objekat značajan za hidrografska i speleološka istraživanja.

Iz gore navedenih razloga donijeto je rješenje o zaštiti.

Nezadovoljna stranka ima pravo žalbe u roku od 15 dana po primitku rješenja. Žalba se dostavlja Savjetu za kulturu NRBiH, preko Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBiH.

RJEŠENJA DOSTAVITI:

1. NOS Trebinje
2. NOO Divin
3. Šumsko gazdinstvo Mostar
4. Šumska uprava Bileća
5. Sreski sud - gruntovnica Bileća
6. Elektroprojek Sarajevo
7. Za dosije Zavoda
8. Za arhivu Zavoda

Direktor,
Šefik Bešlić

[Signature]

Прилог 10